

Direktive dynamisk-lokative sætningsemner Opbygning, betydning og modificering

Lennart Westergaard
Københavns Universitet
crv588@alumni.ku.dk

Abstract

The paper gives an account of a subtype of Danish non-finite constructions that express a theme argument's movement towards a goal. They are termed 'directive dynamic-locative non-finite predications'. The structural analysis shows that the construction has two variants: 1. a non-agentive variant with two arguments: a theme and a locative goal; and 2. a causative variant with three arguments, i.e. additionally an agentive argument. In both cases an adverb functions as the head of the construction.

In the previous literature, it has been argued that the construction codes for mood, distinguishing between directives and non-directives realized as a topological paradigm (Hansen & Heltoft 2011). However, I show that the variants are not formally distinguished. Both variants are, though, in complementary distribution, with the prototypical directive variant only occurring with present time reference and the narrative variant only occurring with past time reference. The directive and the narrative variant are analysed as polysemous and resemble historical imperatives.

Based on the co-occurrence of clausal adverbials with the construction, it is argued that a structural analysis (in terms of categorical dependency to finiteness) of these in Danish should be reconsidered. An analysis solely based on their semantic scope with regard to the model of the layered clause structure seems more fruitful.

Keywords: sætningsemner, direktive dynamisk-lokative sætningsemner, konstruktioner, retningsadverbier, valens, lagdelt indholdsstruktur, sætningsadverbialer, historisk imperativ

1. Indledning

SÆTNINGSEMNER i dansk har ikke haft særlig stor forskningsinteresse.¹ De kan have mange afskygninger. De forstås her bredt som ”ikke-sætningsformede strukturer der kan udfylde en sætnings plads” (Hansen & Heltoft 2011: 35), fx: *Han/Ham spille klaver!* (Diderichsen 1957: 218), *ikke pille næse, hvorfor ikke gå i biografen?* (Hansen & Heltoft 2011: 738f) eller *Ild!*

Jeg vil her fokusere på dem, der dannes med retningsadverbier som kerne, og som jeg vil kalde DIREKTIVE DYNAMISK-LOKATIVE SÆTNINGSEMNER (DDL). I det følgende eksemplificerer hver understregede enhed et sætningsemne af denne type:

¹ Mange tak til Michael Hai Nguyen, der har været redaktør på artiklen, for mange gode kommentarer.

(1) ind på bagsædet af BMW'en, gummi på og så bare ind med svinet, mens folk udenfor gik forbi.

(KorpusDK)²

Eksemplet indeholder tre koordinerede sætningsemner (jf. understregningerne), fx *ind på bagsædet af BMW'en*.

En strukturbeskrivelse af sætningsemner er antydet flere steder. Det drejer sig dog mest af alt om usystematiske bemærkninger, og jeg vil derfor give en mere systematisk strukturbeskrivelse. Hos Mikkelsen (1911: 154ff; 722) og Diderichen (1957: 198) forlyder det, at sætningsemner er en form for reducerede sætninger. Afsættet for denne artikel er dog, at der ved udtryksmæssige forskelle ofte også vil være indholdsmæssige forskelle, dvs. at vi har med to konstruktioner med hver deres semantik at gøre, og artiklen skal derfor se nærmere på sætningsemnets semantik. Derudover vil jeg ved hjælp af konstruktionen undersøge adverbialerne, især sætningsadverbialerne (som fx *måske*, *sikkert*, *desværre*). Ved at undersøge deres kombinationsmulighed med mindre klassiske konstruktionstyper vil jeg argumentere for, at man bør genoverveje deres beskrivelse.

Artiklen er bygget op som en tretrinsraket: Først gives en strukturel analyse af opbygningen af det DDLS (afsnit 2). Afsnittet bygger på Hansen & Heltofts (2011) rektionsbegreb. Her vil jeg også komme ind på konstruktionens kodning af semantiske roller. Afsnit 3 tager et bredere perspektiv og undersøger konstruktionens betydning som helhed. Her undersøges konstruktionens kodning af illokution, og Hansen & Heltofts (2011) modusparadigme diskuteres på baggrund af konstruktionens distribution. I afsnit 4 diskuteres konstruktionens modificeringsmuligheder. Herved argumenteres på den ene side for analysen i afsnit 3. På den anden side vil jeg argumentere for, at konstruktionen fremtvinger en genovervejelse af analysen af sætningsadverbialer, som den foretages i Hansen & Heltoft. I afsnit 5 gives en kort opsummering.

2. DDLS' indre opbygning

Hansen & Heltoft (2011) har et bredt rektionsbegreb: ”Ved rektion forstås det fænomen at et element (en grammatisk kategori eller en ordstamme) er betingelse for tilstedeværelse af et andet element i samme sætning.” (ibid. 81) Rektion kan på den ene side udgå fra kategorier (”kategorial rektion”), dvs. et kategorialt element er forudsætningen for, at et andet kategorialt element kan optræde. Eksempelvis forudsætter et objekt, at der samtidigt er valgt et verbal (ibid. 84). Derudover findes rektion, der udgår fra leksikalske enheder (”leksikalsk rektion” eller ”valens”), dvs. en leksikalsk stamme er afgørende for, om et andet element kan eller skal vælges (ibid. 85). Verbalstammen *tæsk*- kræver således, at der også vælges et direkte objekt; stammen *spis*- muliggør

² De brugte eksempler er så vidt mulige autentiske og kommer fra LANCHARTs talesprogs-korpus, KorpusDK og gennem googlesøgninger. Derudover suppleres med eksempler fra Hansen & Heltoft (2011) og Diderichsen (1957). Konstruerede eksempler er markerede som så.

derimod blot et direkte objekt. ”Dependens” (ibid. 84) betegner samme forhold som rektion, blot set fra det regerede elements synspunkt: Hvis A regerer B, vil B være dependent til A.

PRÆDIKATET eller VALENSBÆREREN kan realiseres som et dynamisk retningsadverbium. Prædikaten er det element der ”betegner en egenskab ved en referent eller betegner en relation mellem flere referenter” (Hansen & Heltoft 2011: 112), eksempelvis *grønt* i *huset er grønt*, der her prædicerer over referenten *huset*), hvorimod valensbæreren er det element, som rektionen udgår fra. Typisk realiseres prædikaten eller valensbæreren som et telisk retningsadverbium, dvs. der impliceres, at målet nås (som *ind* i (1)), men kan også realiseres som et atelisk retningsadverbium, som angiver en målrettet bevægelse, uden at der dog impliceres, at målet nås (som *fremad* i (2)). Prædikaten kan dog ikke realiseres som et statisk retningsadverbium (som *vist* i (3)). Teliciteten kan enten være udtrykt ved fleksiv *-Ø* i (1) og *-ad* i (2) eller være inhærent i leksemets semantik som i *afsted* i (4).

(2) fremad!

(Hansen & Heltoft 2011: 149)

(3) *Ude med dig.

(4) Afsted med dig!

(KorpusDK)

At argumenterne er dependente over for prædikaten, viser eliminerings testen (4') og (4''), jf. også (2). Konstruktionelt kan argumenterne derfor betragtes som fakultative:

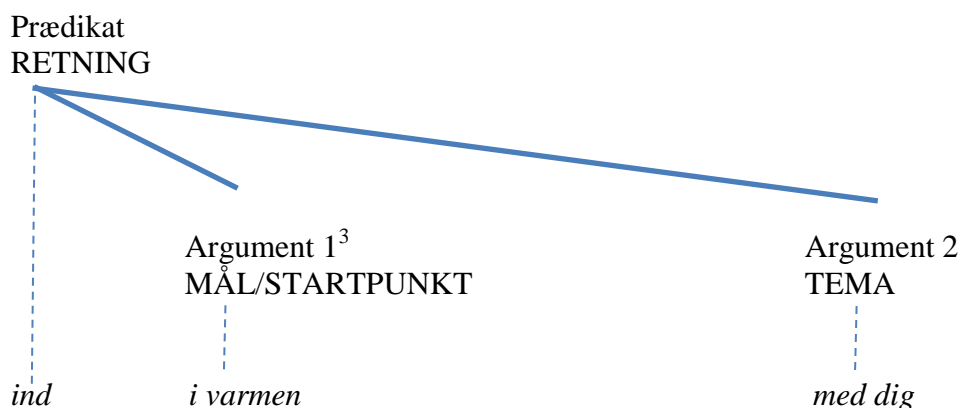
(4') Afsted!

(4'') *med dig

At retningsadverbiet fungerer som prædikat og valensbærer, er i for sig ikke kontroversielt og genfindes fx i prædikativkonstruktioner (Hansen & Heltoft 2011: 903), jf: *de kom ud (til kanten)* (ibid.), hvor *til kanten* styres af retningsadverbiet *ud*, og dette prædicerer over subjektet *de*.

Beskrivelsen af DDLS' nominale argument har vist sig som den vanskeligste del. Dette beror på, at der er tale om to konstruktioner med hver deres indholdsstruktur, som dog i mange tilfælde vil være udtryksmæssigt sammenfaldende, men netop ikke altid: Det drejer sig 1. om den ikke-agentiviske konstruktion, som indeholder et tema- og et lokativt argument og ikke er specificeret ift. agens, og 2. en kausativ konstruktion med både agens og tema.

Det IKKE-AGENTIVISKE DDLS' indholdsstruktur er gengivet i figur 1 med et konstrueret eksempel (se nedenfor). Stregerne skal læses som rektionsrelationer, dvs. at argumenterne er dependente over for prædikaten. Prædikaten og argumenterne forbindes med de stiplede linjer til eksempel materiale:



Figur 1: det ikke-agentiviske DDLS' indholdsstruktur

Diderichsen (1957: 200) påpeger, at agensleddet i konstruktionen enten kan realiseres som subjekt⁴ eller som et præpositionalsyntaxme med *med*, dvs. det Hansen & Heltoft (2011: 1227) kalder ANTISUBJEKT, jf. deres eksempler (ibid.) *sild er godt* og *det er godt med sild*, hvor *sild* i begge tilfælde er indholdssubjektet. Om end der er eksempler som fx (4), hvor antisubjektet *med dig* er agentivisk, kan man ikke tale om, at konstruktionen koder agens, da vi også har eksempler som (1), hvor hverken *gummiet* eller *svinet* kan karakteriseres som agens. Eksemplerne gentages:

(4) Afsted med dig!

(1) ind på bagsædet af BMW'en, gummi på og så bare ind med svinet, mens folk udenfor gik forbi.

Det forholder sig snarere sådan, at ytringens adressat – på samme måde som ved imperativer – underforstås som agent, og fordi temaargumentet har modtageren som referent, tolkes det som agens.

Udtryksmæssigt kan temaargumentet enten realiseres som subjekt eller som antisubjekt, hhv. *gummi* og *med svinet* i (1). Derudover kan konstruktionen realiseres med FRIT KONSUBJEKT⁵ (Hansen & Heltoft 2011: 1240), som ligesom antisubjektet realiseres med en PP_{med}:

(5) ?Ham ud med hunden (konstrueret)

³ Nummereringen af argumenterne er tilfældig.

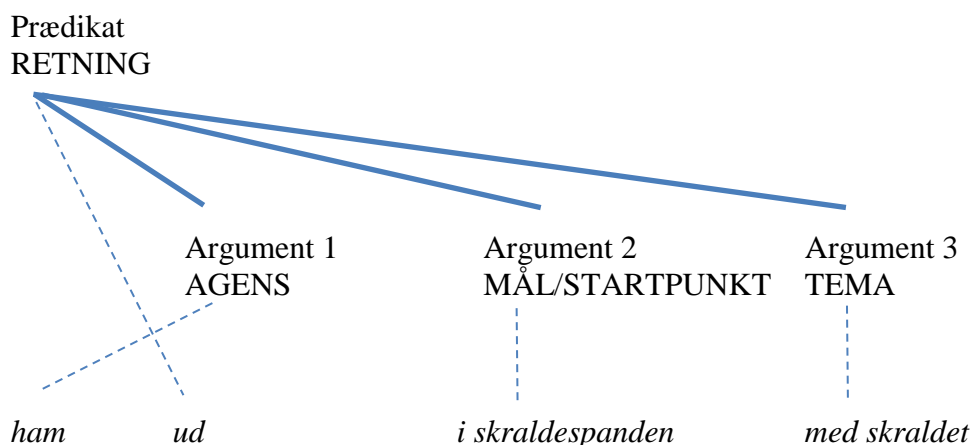
⁴ I princippet er det problematisk at tale om subjekter i sætningsemner, da subjektet siges at indgå katatakse, dvs. interdependens, med verbets finithed (Hansen & Heltoft 2011: 1195) Når subjektet defineres ved kun at kunne optræde sammen med et finit verbum, kan det per definition ikke være et subjekt, da der ikke er et finit verbum. Af mangel på bedre vil jeg dog holde fast i termen. Jeg vil dog understrege, at der ikke er tale om subjektet af en reduceret sætning, når jeg bruger termen subjekt, men sætningsemnets subjekt. Fraværet af et verbum kan formentligt også forklare, hvorfor pronominer både kan stå i oblik- og nominativform.

⁵ Jeg har dog ikke kunnet finde autentiske eksempler herpå, hvorfor de er markeret med spørgsmålstegn. For mig er eksemplerne grammatisk velformede, fra redaktionens side har der dog været uenighed i dette.

I modsætning til antisubjektet koder konsubjektet en ”ledsagende genstand eller person” (ibid). Subjektet og det frie konsubjekt er dele af ét hele, som afspejles i, at de modificeres som helhed af prædikatet (Jf. (5), hvor det både er *ham* og *hunden*, der kommer *ud*, dvs. prædikatet prædicerer over begge), men også ved at konsubjektet underligger de samme indholdsrestriktioner som subjektet (ibid. 1234), som dog ikke er særligt relevant for netop denne konstruktion, da adverbierne i konstruktionen ikke har semantiske restriktioner for subjektet. Syntaktisk kan denne enhed vises ved mulighed for koordinering (5') og ved tilføjelse af *sammen* (5'') (jf. ibid. 1236; 1239):

- (5') Ham og hunden ud
 (5'') ?Ham ud sammen med hunden

I det følgende præsenteres det KAUSATIVE DDLS, som i modsætning til det IKKE-AGENTIVISKE DDLS konstrueres med tre argumenter som gengivet i figur 2. Eksempel (6) nedenunder fra Diderichsen (1957: 200) illustrerer dette:



Figur 2: det kausative DDLS' indholdsstruktur

- (6) Jeg Huen af i en Fart.
 (6') Jeg af med huen i en fart.
 (6'') *Huen af med mig i en fart.
 (6''') *Af med mig med huen i en fart.

I den kausative variant er subjektet (i (6) *Jeg*) obligatorisk og vil altid tolkes som agent. Det kan i denne konstruktion ikke realiseres som antisubjekt (jf. (6'') og (6''')). Det er vanskeligt at bestemme tema-argumentets syntaktiske realisation: Da det på den ene side lader til at alternere med et element, man kunne være fristet til at kalde objekt – jf. dog forbeholdene i fodnote 4 – jf. *Huen* og

med huen i hhv. (6) og (6'), kunne man overveje at kalde det hhv. objekt og koobjekt (Hansen & Heltoft 2011: 1362). Præfikset *ko-* forudsætter dog at der er et andet objekt i sætningen, og det er der ikke i disse sætninger. Jeg vil i det følgende bruge termen KAUSATIVT KONSUBJEKT (ibid. 1251), men hvad der siges herom, gælder for samtlige syntaktiske realiseringer af tema-argumentet i det kausative DDLS.

I den kausative konstruktion er forholdet mellem subjekt, *ham* i (7), og konsubjekt, *med skraldet* i (7), asymmetrisk, idet der beskrives et forhold, hvor subjektets "referent har kontrol over konsubjektets referent" (ibid: 1251):

(7) ?Ham ud i skraldespanden med skraldet (konstrueret)

Samtidigt konstrueres subjektet og konsubjektet ikke længere som en helhed: Det er kun konsubjektet, prædikatet prædicerer over (Hansen & Heltoft: 1252). (7) implicerer derfor heller ikke, at agens (dvs. *ham*) også kommer *ud*, og i hvert fald ikke *i skraldespanden*, som ses ved negativt udfald af kriterierne, der blev brugt for det frie konsubjekt (7') og (7'') ovenfor (sml. også sætninger som *han gik op i skuffen med frimærkerne* (Hansen & Heltoft 2011: 1251), hvor det heller ikke impliceres, at *han* kom op *i skuffen*). Den kausative konstruktion burde derfor i princippet også kunne tage et yderligere frit konsubjekt (7'''), om end eksemplet er forceret:

(7') *Ham og skraldet ud i skraldespanden⁶

(7'') *Ham ud i skraldespanden sammen med skraldet

(7''') ?Ham ud i skraldespanden med skraldet sammen med hunden.

Det lokative led kan ud over bevægelsens mål og startpunkt også udtrykke vejen, ad hvilken temaet (metaforisk) bevæger sig, som i (9). Dette forekommer dog så sjældent, at jeg har valgt ikke at inkludere det i figur 1 og 2:

(8) Selvfølgelig er det forvaskede 1-2 3-4 og så afsted over stok og sten med firskårne akkordblokke, der banker tonserboogien ud (...)

(KorpusDK)

Konstruktionens valensbærer kan derudover – ligesom ved adverbialprædikativerne – realiseres som et præpositionalsyntagma, der udtrykker sagforholdets mål (9):

(9) I seng med jer to.

(KorpusDK)

⁶ Stjernen markerer her, at konstruktionen ikke kan bruges for at udtrykke samme sagforhold som (7).

Men som (1') viser, synes denne konstruktionstype dog ikke at være lige så produktiv som realisering med retningsadverbium som prædikat.

(1') *?på bagsædet af BMW'en

Realisering af prædikat som præpositionalsyntagme udelukker et yderligere lokativt argument. Det lader til, at konstruktionen bliver mere acceptabel, hvis den realiseres med et tema-argument (1''):

(1'') ?på bagsædet af BMW'en med dig

Ligeledes synes korte præpositionalsyntagmer som prædikat at gøre konstruktionen mere acceptabel:

(1) ?på bagsædet med dig

Da det ikke har været muligt for mig at bestemme, hvilke restriktioner der gør sig gældende ved denne alternative realiseringsmulighed, og da det evt. blot er enkelte fraser, der tillades i konstruktionen, vil jeg her kun påpege, at alternationen mellem adverbium og præpositionalsyntagme eksisterer, men ikke gå videre ind på den.

På leksikalsk plan kan man diskutere, om der bør regnes med valens, der afviger fra de konstruktionelle dependensforhold. Der er tre adverbier, der kunne tyde herpå: Om end Hansen & Heltoft (2011: 903) i deres analyse af adverbialprædikativ-konstruktionen kommer frem til, at adverbiets middelbare valensled (dvs. det styrede led, der dannes som præpositionalsyntagme, jf. *på bagsædet af BMW'en* i eks. (1) altid er fakultativt, kunne man overveje, om i hvert fald adverbiet *hen* har et obligatorisk mål-argument, jf. eks. (10) og (10')⁷:

(10) Hen til bageren med dig. (konstrueret)

(10') *?Hen med dig!

Adverbiet *hit*⁸, der kun er produktiv i den undersøgte konstruktion, kræver derimod et obligatorisk tema-argument, dvs. et antisubjekt, og tillader ikke et mål-argument – højst sandsynligt, da dette allerede er kodet i adverbiet som bevægelse mod taleren:

⁷ Som Michael Hai Nguyen har gjort mig opmærksom på, har *om* formentligt også et obligatorisk målargument.

⁸ Ikke at forveksle med en imperativform af verbet *hitte*. Kun betydningsangivelse 3 af *hitte* i ODS (<http://ordnet.dk/ods>) kunne komme i betragtning. Denne mangler dog den deiktiske betydningskomponent, som adverbiet *hit* har.

- (11) Hit med de 800 kr., du skylder mig, din lille lort!
(KorpusDK)
- (11') *Hit!
(11'') *? Hit med de 800 kr. til mig!

Sætningsemnets topologi, dvs. leddenes rækkefølge, er fremstillet i Hansen & Heltoft (2011: 1625). Jeg vil her kun tilføje, at det i de eksempler, jeg har fundet, er yderst sjældent, at både antisubjekt og det lokative led realiseres. Realiseres begge, tyder det på, at der ikke er en fastlagt rækkefølge mellem disse, om end det lokative led synes at tendere til at blive placeret først. Derudover ser det ud til, at det lettere led placeres først:

- (12) så nu bare ind med det [TV-hjælp] i fodbold også
(<https://www.bold.dk/snak/index.php?action=thread&id=1323862&start=10>)
- (13) op med hende på skolen
(Lanchart)

Så vidt har jeg givet en strukturbeskrivelse af det DDLS. Jeg er kommet frem til, at man er nødt til at skelne mellem to varianter 1. en ikke-agentivisk variant og 2. en kausativ variant. Disse har forskellige indholds- og udtryksstrukturer. I nogle tilfælde vil der dog være tvetydigheder. Ved analysen af konstruktionen med konsubjekt, kunne min sprogforståelse være for liberal. Disse eksempler er derfor markeret med spørgsmålstegn. Derudover har jeg vist, at konstruktionen kræver et dynamisk adverbium som prædikat og valensbærer. Der lader til at være alternation mellem adverbium og et præpositionalsyntagma som prædikat (*ind/i seng med jeg!*). Det er dog (endnu) ikke helt klart for mig, hvad begrænsningerne for præpositionalsyntagmer i konstruktionen er. Til sidst er jeg kommet ind på adverbiernes valensforhold.

Jeg er allerede kommet ind på de to varianter kodning af semantiske roller. I det følgende vil jeg se nærmere på konstruktionens helhedsbetydning særligt med henblik på kodning af illokution og dens forhold til sætningens lagdeling.

3. DDLS' illokution

Hos Diderichsen (1957) defineres sætningsemner som "Helheder, der ved Tilføjelse af et eller flere Led (som underforstås ud fra Sammenhængen eller Situationen) kan omskrives til Sætninger" (ibid. 198). Diderichsen forstår sætningsemnerne således som reducerede sætninger, der på baggrund af konteksten kan genskabes. Dette implicerer et synonymi-forhold mellem sætningen med finit verbum og sætningsemnet uden. På samme måde behandler Mikkelsen (1911: 722) konstruktionen i et kapitel om udeladelser.

Som bl.a. Hansen & Heltoft påpeger, fungerer konstruktioner som tegn, dvs. de er kendetegnet ved et udtryk og et indhold. Derfor må udtryksanalysen ledsages af en indholdsbeskrivelse (Hansen & Heltoft 2011: 85). Med dette in mente bør der således sættes spørgsmålstegn ved, om

sætningsemnerne udgør en form for reducerede sætninger, som Diderichsen og Mikkelsen hævder. Der skal derfor i det følgende undersøges, om DDLS bidrager med sin egen betydning.

Hansen & Heltoft (2011: 148f) undlader i modsætning til Diderichsen at tale om reducerede sætninger. Her hævdes, at sætningsemnerne har de samme indholdslag som sætninger, men mangler – i kraft af, at de realiseres uden finit verbum – tempus. Ifølge Hansen & Heltoft realiseres modus i sætningsemnet gennem et ledstillingsparadigme:

(14) hjem!

(15) og så hjem

(ibid. 149)

En REGULATIV⁹, som i (14), markeres ved, at det ”prædicerende adverbial står på førstepladsen”; står dette ikke på førstepladsen, er der tale om ”non-regulativ” (ibid.) som i (15), hvor *så* står på førstepladsen. Sætningens modus bestemmes således af ledstillingen. Eksemplerne (16) og (17) synes at bekræfte dette. Eksemplerne realiseres hhv. uden og med et element foran det prædikative adverbial, jf. tre gange *så* i (17), og der udtrykkes hhv. regulativ/direktiv og konstativ.

(16) og siger ud med Schlüter ind med Anker

(Lanchart)

(17) og så ind og i bad og have tøjet på og så ned at spise og så ud med Rumle

(Lanchart)

De følgende eksempler er derimod problematiske for Hansen & Heltofts analyse:

(18) Spong hævder nødvendigheden af en radikal reformation af kirken, så derfor ud med Gud som skaber, frelser og forløser, ud med en personlig Gud og ind med kærligheden som Gud, som vi kan inkarnere, og som Jesus er én af flere portaler til.

(Kristeligt Dagblad, 13. 7. 2004, onlineudgave)

(19) og så kom vi på på Sergentskolen der var en der dumpede ud med ham så var vi på Artilleriskolen

(Lanchart)

I (18) udtrykkes også en regulativ illokution: Ytringen *derfor ud med Gud som skaber (...)* kan kun læses på den måde, at skribenten kræver en bestemt opfattelse af *Gud* ud af bevidstheden af modtageren. Den kan næppe læses som en konstativ. Den realiseres dog med materiale foran prædikativet, *derfor*, og burde altså udtrykke konstativ/non-regulativ. Ligeledes kan (19) kun læses som konstativ, om end den realiseres uden materiale foran det prædikative adverbial *ud*:

⁹ Regulativer er ”udsagn der tæller som et forsøg på at få modtageren til at udføre eller afstå fra at udføre bestemte handlinger” (Hansen & Heltoft 2011: 60); andre steder bruges DIREKTIV om samme (ibid. 666). Når der i det følgende specifikt henvises til modusparadigmet i sætningsemnet, bruges termen regulativ, ellers direktiv.

Konstruktionen er indlejret i en beskrivelse af fortællerens liv og kan derfor ikke opfattes som regulativ.

Modusparadigmet kan således ikke bekræftes, dvs. hvilken modus der udtrykkes, bestemmes ikke af ordstillingen. Man kunne nu enten holde fast i, at regulativ og non-regulativ kodes, og at konstruktionerne blot er homonyme, om end det ville være svært at argumentere for sådan et standpunkt, da der ikke er kommutation, dvs. indholdsforskellen medfører ikke en udtryksforskel. Den anden mulighed er, at konstruktionen er neutral overfor forskellen mellem regulativ og non-regulativ og simpelthen ikke koder illokution. Afgørelsen af, hvilken illokution der foreligger, ville så være et pragmatisk spørgsmål.

Ingen af løsningerne synes dog tilfredsstillende, da konstruktionen intuitivt forbindes med direktiv illokutionær kraft. Jeg vil derfor foreslå en tredje analysemulighed, der bygger på polysemi, med den direktive som den prototypiske betydning, som udvides til også at varetage stilistiske og narrative funktioner.

Et lignende forhold, hvor et element der prototypisk koder en direktiv, men som også kan forekomme i historiske eller narrative kontekster findes i sprog som fx russisk, bl.a. kaldt 'historisk imperativ', som defineres som:

an imperative replacing a past tense form (cf. the term "historical present") and referring to an unexpected, surprising event or to sudden, energetic action, sometimes as a narrative device enabling a vivid account of narrated events. (Holvoet 2018: 37)

Ift. den danske konstruktion kan man lægge særligt vægt på "sudden, energetic action" med en "vivid account" (jf. også Mikkelsens bemærkning, at konstruktionen særligt bruges i "livligt tale" (Mikkelsen 1911: 722)). Jeg vil således antage to varianter: 1. DDLS og 2. historiske DDLS.

For at sandsynliggøre en polysemi-analyse, hvor den historiske variant er en udvidelse af den direktive, burde man ud over den formmæssige overensstemmelse kunne identificere et betydningsmæssigt fælles, der går igen i de to betydninger. Dette er på den ene side den "vivid account", Holvoet ligesom Mikkelsen taler om. Holvoet referer derudover til Jakobson, som analyserer den russiske imperativs *Gesamtbedeutung* som "Modus der willkürhaften Handlung", ['den vilkårlige handlings modus' min oversættelse] (Jakobson 1971: 8 citeret i Holvoet 2018: 38), dvs. at agenten ikke handler af egen vilje, men på baggrund af talerens. Jeg vil dog foreslå en alternativ analyse.

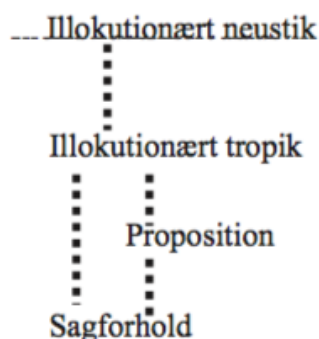
I stedet kan man fremhæve, at direktive talehandlinger på baggrund af deres vellykkethedsbetingelser præsupponerer eller forudsætter en grad af nødvendighed af, at sagforholdet realiseres (jf. Durst-Andersen 1995: 611f). Det er denne implicerede nødvendighed, der i langt de fleste tilfælde også går igen i den historiske variant af DDLS. Med Bech (1951) kan denne faktor siges at udgå fra en MODALFAKTOR, som forstås som den faktor, der nødvendiggør eller muliggør sagforholdet (ibid. 7). I modsætning til Bech, der taler om INTRASUBJEKTIV over for EKSTRASUBJEKTIV (ibid) modalfaktor, dvs. om modalfaktoren placeres i det grammatiske subjekt eller ej, forholder det sig i nærværende konstruktion således, at modalfaktoren kan være afsenderen,

som det vil ske i den protoypiske direktive variant: I eksempel (18) er det afsenderen, der anser sagforholdet 'gud kommer ud' som nødvendigt, dvs. det er afsenderen, der kræver sagforholdet realiseret. I den historiske brug af konstruktionen er det ikke længere afsenderen, der er modalfaktoren, men det kan være en tekstreferent eller en ikke-bundet nødvendighed eller abstrakt nødvendighed, som fx i eksempel (19), hvor det ikke er taleren, der er modalfaktoren, men det kunne være det forhold, at hvis man dumper (tilstrækkeligt ofte), bliver man nødvendigvis smidt ud. Pointen er, at det i hvert fald ikke er taleren, der kræver sagforholdet realiseret.

Min analyse ligger tæt op af Jakobsons *Modus der willkürhaften Handlung*, men den flytter fokus fra vilje til nødvendighed, som gør den relevant for konstruktionen.

Derudover støttes analysen som polysemt tegn af det faktum, at konstruktionens to varianter står i semantisk komplementær distribution: Indlejres konstruktionen i en kontekst med nutidig tidsreference, nødvendiggøres den direktive læsning, indlejres den derimod i fortidig tidsreference, nødvendiggøres den stilistiske og narrative funktion. Derudover kan den kausative variant kun bruges historisk.

Efter således at have nærmet mig konstruktionens illokutionære potentiale vil jeg i det følgende diskutere Hansen & Heltofts (2011: 149) påstand, at konstruktionen indeholder "alle [indholds-] lagene bortset fra det finitte verbums tempus". Hertil vil jeg trække på sætningens lagdelte struktur, som den præsenteres i Sørensen og Boye (2017) (jf. figur 3):



Figur 3: taget fra Sørensen & Boye 2017: 138

Relevant for diskussionen er skellen mellem på den ene side propositioner, som "forstås som situationsrepræsentationer, der er relateret til verden, og som derfor kan evalueres epistemisk og hævdes at være sande eller falske (dvs. betydningsenheder, der har en sandhedsværdi)" (ibid: 123) og på den anden side sagforhold, som forstås "som situationsrepræsentationer, der hverken kan hævdes at være sande eller falske (dvs. betydningsenheder, der ikke har en sandhedsværdi)" (ibid.). Lagdelingen skal forstås på den måde, at de øvre lag er dependente over for de nedre. Man kan således ikke have en illokution uden også at have et sagforhold. "Nedefra og op" i diagrammet kan lagene derimod godt udtrykkes selvstændigt.

Bl.a. i Sørensen & Boye (2017) argumenteres der for, at der er en grundlæggende forskel mellem ytringer, der koder direktiv illokution eller illokutionær tropik¹⁰, og dem, der ikke gør. Det er kun ikke-direktive ytringer, der indeholder propositioner, dvs. informationer om verdenen, hvorimod direkte ytringer ikke indeholder propositioner, men blot sagforhold, som afsenderen ønsker realiseret. Imod synspunktet i Hansen & Heltoft, at konstruktionen indeholder alle lag bortset fra verbets finithed, må man derfor fastholde, at den direkte variant – i modsætning til den historiske – ikke kun mangler verbets finithed men også propositionslaget. Dette bør afspejles i konstruktionens modificeringsmuligheder, som sidste afsnit skal undersøge.

Jeg har kun argumenteret synkront for polysemianalysen, men vil her kort antyde, hvordan den er kongruent med en mulig diakron udvikling. Holvoet (2018: 49) påpeger, at en mulighed for, hvordan imperativen kan udvides til en historisk imperativ, kan være ved, at den bruges som indre monolog eller apostrofe. Bruges konstruktionen som indre monolog, vil modalfaktoren ikke længere være forankret deiktisk, dvs. placeret hos talere. At modalfaktoren ikke realiseres deiktisk, kan ses som en følge af, at konstruktionen ikke længere bruges med neustik. I stedet kan modalfaktoren placeres hos andre diskursreferenter eller lades uspecificeret. Der vil således finde en semantisk generalisering eller DESEMANTICIZATION (fx Lehmann 2015: 136) sted: Nødvendighedens modalfaktor går fra at være forankret i taleren til at være forankret hos andre eller eventuelt slet ikke at være forankret.

Samtidigt vil konstruktionens semantik udvides til også at inkludere propositioner: Er en direktiv ytret i fortiden, vil man slutte sig til, at det sagforhold, der ønskes realiseret, faktisk er blevet realiseret. Realiseres det ikke, bør man informeres herom (jf. kvantitetsmaksimen: Taleren ville simpelthen ikke sige nok, dvs. være så informativ, som modtageren ville forvente det (Grice 1975: 43ff)). Inferencen, at sagforholdet faktisk har fundet sted og derved får epistemisk værdi, vil således over tiden kunne blive konventionaliseret (jf. fx Hopper & Traugott 2003: 81ff). Dvs. at konstruktionen over tiden vil få tilskrevet et propositionelt lag. Denne spekulative udviklingshistorie burde selvfølgelig efterprøves empirisk.

4. DDLS' modificeringsmuligheder

I det sidste afsnit vil jeg se nærmere på modificeringsmulighederne af direkte dynamisk-lokative sætningsemner. Herfor vil jeg trække på Dik et al. (2005), der klassificerer adverbialerne, alt efter hvilket indholdslag de modificerer. Da adverbialer, der modificerer sagforhold, på dansk antages strukturelt ikke at kræve finithed (Hansen & Heltoft 2011: 1038), bør de kunne forbindes med konstruktionen: Om end det er meget svært at finde autentiske eksempler, kan man fremhæve (1) og (18) med hhv. et temporalt (*mens folk udenfor gik forbi*) og et omstændighedsadverbial (*derfor*).

¹⁰ Forskellen i Sørensen & Boye (2017) mellem tropik og neustik går ud på, om det illokutionære potentiale realiseres eller ej. Ved sætningsindbygning som fx *Han sagde: "Kom lige herhen"* har den indbyggede sætning *kom lige herhen* et illokutionært potentiale eller "værdi" (ibid. 125) – direktiviteten er kodet, man ved at den ytring, der refereres til, har været en direktiv talehandling – men den er ikke realiseret som talehandling i denne ytring, men er underordnet en deklarativ, dvs. den mangler sin "illokutionære kraft" eller "neustik" (ibid).

Sætningsadverbialernes distribution er dog overraskende ud fra Hansen & Heltoft (2011: 1039) beskrivelse, hvor de siges at være afhængige af, at verbet er finit (sml. *han svømmer desværre* vs. **jeg ser manden desværre svømme* eller *desværre ser jeg ham svømme*, hvor *desværre* kun kan læses med skopus over den finitte prædikation, dvs. her resten af sætningen). De siges altså at være afhængige af kategorien finit verbum. De bør derfor udelukkes kategorialt, når et finit verbum ikke er til stede. Se dog følgende eksempler, hvor de relevante sætningsadverbialer er understreget:

- (20) Ja kraftedeme ud med træneren (...)
(<https://www.morethanaclub.dk/femte-kamp-uden-sejr/>)
- (21) hvis du stadig har lyst, så afsted med dig! (konstrueret)
- (22) Hvis noget af maden er smittet, kan mugsporer sprede sig til hele maden – og det kan man hverken lugte eller smage. Så desværre, ud med hele maden i dette tilfælde.
(<http://stopspildafmad.org/om-madspild/hvad-kan-du-goere/>)
- (23) selvfølgelig ind med ham! Han ser super dejlig ud.
(https://www.hundegalleri.dk/galleri/71554-newfoundlaender_dante)
- (24) det kan du se ved at den har knyttet sig til sit spejl, hvilket brude [sic] være forbudt at sælge til fugle, din fugl prøver at madde [sic] spejlet, fordi den tror det er en anden undulat, så ud med spejlet, og måske ind med en ny undulat.
(<http://www.undulatsiderne.dk/forumsvar.asp?Id=400>)

Eksemplerne synes således at afkræfte, at sætningsadverbialer skulle være strukturelt dependente til finited. For alligevel at kunne gøre rede for sætningsadverbialernes distribution kunne man trække på det semantiske indholdslag, som sætningsadverbialerne modificerer. Eksemplerne er valgt således, at de afspejler Hansen & Heltofts (2011: 1042ff) fire hovedtyper af sætningsadverbialer: *kraftedeme* i (20) og *hvis du stadig har lyst* i (21) benævnes hhv. REPRESENTATIVE SÆTNINGSADVERBIALER eller ENGAGEMENTSADVERBIALER og KOMMUNIKATIVE SÆTNINGSADVERBIALER eller FORSTÅELSESMARKØRER (ibid. 1043f). Jeg har grupperet dem sammen, da de både kan stå ”i imperativiske og ikke-imperativiske sætninger” (ibid. 1043). Grunden til denne distributionslighed er, at de har illokutionen i deres skopus. De hhv. forstærker den illokutionære kraft (20) eller som i eksempel (21) angiver ”en forudsætning for at den illokutionære ramme ’regulativ’ kan træde i kraft” (ibid. 1579). Da sætningsemnerne som redegjort ovenfor antages at kode illokution, er der semantisk set ikke noget overraskende i, at disse sætningsadverbialer kan optræde med konstruktionen, så længe deres distribution betragtes ud fra deres skopus’ semantik.

Eksemplerne (22), (23) og (24) synes derimod problematisk for min analyse af sætningsemnerne. Det drejer sig om hhv. de ”vurderende sætningsadverbialer” (ibid. 1043), *desværre* i (22), og om VIDENSADVERBIALER eller KRITERIEMARKØRER eller MODALADVERBIALERNE, som angiver en epistemisk vurdering ift. nødvendighed og mulighed (ibid. 1042, 1044), *selvfølgelig* og *måske* i (23) og (24). Fælles for disse to grupper er, at de forudsætter propositioner, og de kan derfor ikke stå ved imperativer. Da jeg ovenfor hævder, at sætningsemnet i den direkte variant ikke indeholder propositioner, kræver eksemplerne en forklaring.

Som allerede påpeget ovenfor er der i alle direkte talehandlinger præsupponeret en vis grad af nødvendighed¹¹ (jf. Durst-Andersen 1995). Det er derfor ikke propositioner, sætningsadverbialerne i eksempel (22) – (24) opererer på, men ved det vurderende sætningsadverbial *desværre* er det nødvendigheden, der vurderes som beklageligt, og (22) kan således nogenlunde parafraseres med *det er desværre nødvendigt, at maden smides ud*, om end nødvendigheden i parafrasen bliver en del af den propositionelle betydning, som ikke er tilfælde for DDLS.¹²

Hansen & Heltoft (2011) giver flere termer for modaladverbialerne. Termen modaladverbial synes dog at være den mest passende. Ligesom ved modalverberne bør man ved modaladverbialerne skelne mellem epistemiske og deontiske modaladverbialer. *Selvfølgelig* og *måske* i (24) og (25) angiver således graden af den deontiske nødvendighed, der ligger bag talehandlingen. Dette tydeliggøres ved parafrase med modalverber:

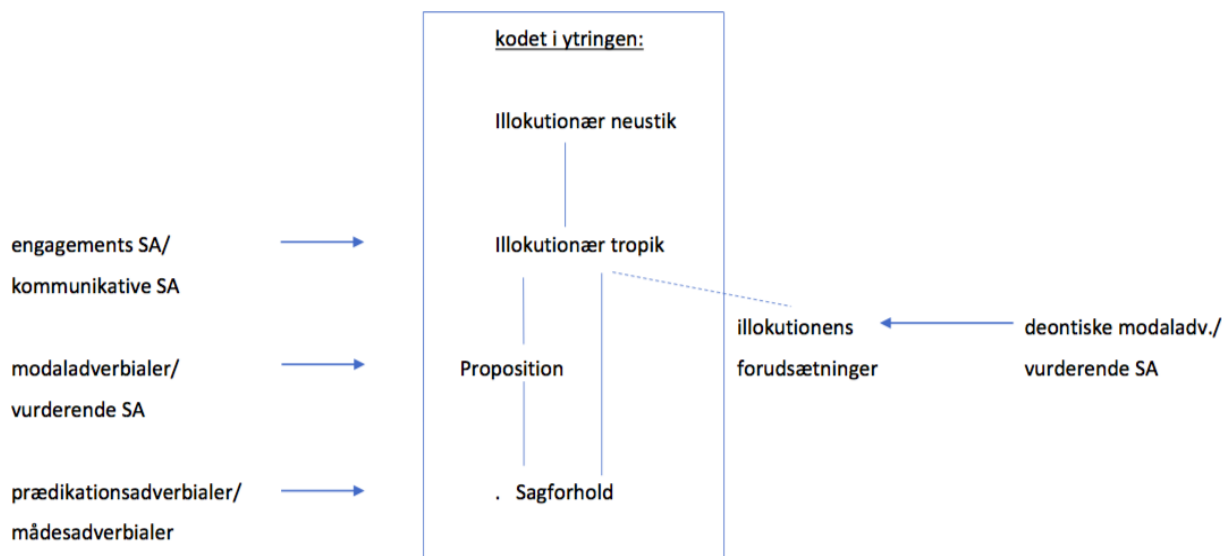
- (26') Måske/Selvfølgelig ind med en ny undulat!
(26'') Du kan/skal anskaffe dig en ny undulat!

De deontiske modaladverbialer opererer på den direkte talehandlings implikation eller præsupposition af nødvendighed, dvs. de angiver talerens opfattelse af graden af nødvendighed for at handle efter den opfordring, der gives udtryk for i ytringen, og har derfor ikke noget med viden eller propositioner at gøre. De deontiske modaladverbialer *måske* og *selvfølgelige* fungerer således som hhv. op- og nedtoninger af opfordringen.

Samlet set kan man sige, at det kun er de epistemiske sætningsadverbialer, der ikke kan kombineres med konstruktionen i dens direkte betydning. Dette har dog ikke noget at gøre med manglende finished, men snarere fravær af en proposition i ytringens indholdsstruktur. Dette sammenfattes i figur 4, hvor den stiplede linje gengiver implikation eller præsupposition. SA står for sætningsadverbial:

¹¹ Eventuelle modeksempler som fx brug af imperativ som i *Sov godt!* er ikke direktivisk, men snarere optativisk.

¹² Dette kan også overvejes som grunden til, at positivt vurderende SA lyder underlige: *?heldigvis ud med maden!* Det forholder sig sjældent således, at nødvendigheden bag en opfordring vurderes som positivt.



Figur 4: Sætningsemnet og dets modificering

5. Sammenfatning

Artiklen søger at give en beskrivelse af, hvad jeg har kaldt *direktive dynamisk-lokative sætningsemner* (DDLs), som kan ses som en undergruppe af sætningsemnerne. Disse er behandlet nogle steder i litteraturen men mangler en fyldestgørende beskrivelse. Artiklen påpeger både betydningsmæssige og strukturelle aspekter af konstruktionen, der endnu ikke har været behandlet og korrigerer fejlkonceptioner af konstruktionen. Med afsæt i DDLs har jeg derudover analyseret sætningsadverbialernes distribution og foreslået, at man kunne overveje at erstatte en beskrivelse af deres distribution ved hjælp af strukturel-dependens (dependens over for finished) med en beskrivelse, der tager afsæt i deres semantik.

I afsnit 2 har jeg forsøgt at give en strukturel beskrivelse af DDLs: Jeg har vist, at man er nødt til at skelne mellem en kausativ, fx (6) *jeg huen af i en fart*, og en ikke-agentivisk variant af konstruktionen, fx (1) *ind med svinet*. Formelt er eksemplerne dog ikke altid til at skelne, og der er derfor ofte tvetydighed. Ved eksemplerne med konsubjekt, som udelukkende er konstruerede, som ex. (6') *jeg af med huen i en fart* eller (5'') *ham ud sammen med hunden*, er min opfattelse af konstruktionens acceptabilitet muligvis for vidtgående, hvorfor disse er markeret med spørgsmålstegn. Derudover viser strukturanalysen, at den ikke-agentiviske konstruktions nominale argument er uspecificeret ift. agentivitet, men koder for den entitet, der bevæges, som jeg kalder temaargumentet. Den kausative konstruktion koder både for agens og tema.

I afsnit 3 har jeg undersøgt konstruktionens kodning af illokution og dens forhold til sætningens lagdeling. Både analysen som reduceret sætning som hos Diderichsen (1957) og Mikkelsen (1911) og Hansen & Heltofts (2011) analyse af et ledstillingsparadigme til kodning af regulativ over for

non-regulativ betydning afvises. Min analyse viser, at der også her er tale om to varianter af konstruktionen, hvoraf den ene koder direktiv illokution, og den anden bruges i narrative sammenhængs, jf. hhv. (16) *ud med Schlüter ind med Anker!* og (19) *så kom vi på Sergentskolen der var en der dumpede ud med ham*. I modsætning til Hansen & Heltoft mener jeg dog ikke, at betydningsforskellen kan kobles op på en udtryksforskel. I stedet har jeg foreslået en polysemi-analyse, der sammenligner konstruktionen med polysemien mellem direktiv og historisk brug af imperativer, som den findes i fx russisk. Det betydningsmæssige fælles for begge konstruktioner er, at de forbindes med en vis grad af nødvendighed, eller at de bruges i livlig tale. Derudover står det direkte og det historiske DDLS i komplementær distribution: Tolkning som direktiv nødvendiggøres af nutidig tidsreference, hvorimod den historiske tolkning nødvendiggøres, hvis konstruktionen indlejres i en kontekst med fortidig tidsreference. Derudover argumenterer jeg med afsæt i modellen over den lagdelte indholdsstruktur, som den bl.a. findes i Sørensen & Boye (2017), at den direkte variant ikke indeholder alle indholdslag bortset fra verbets finished, som det hævdes i Hansen & Heltoft (2011), men også mangler propositionslaget.

I afsnit 4 har jeg undersøgt konstruktionens modificeringsmuligheder gennem forskellige adverbialer. Her har jeg diskuteret, hvordan man kan gøre rede for, at konstruktionen optræder med sætningsadverbialer, der ellers siges at være dependente til verbets finished. I denne forbindelse har jeg argumenteret for, at den strukturelle afhængighed bør genovervejes og muligvis erstattes af en semantisk definition. Hermed kan det forklares, hvorfor konstruktionen uden videre kan optræde med sætningsadverbialer, der modificerer illokutioner. For at kunne forklare modaladverbialernes optræden sammen med konstruktionen skelnes der mellem epistemiske og deontiske modaladverbialer.

Autentiske data:

KorpusDK

Lanchart

<http://www.undulatsiderne.dk/forumsvar.asp?Id=400> 22.1.19

https://www.hundegalleri.dk/galleri/71554-newfoundlaender_dante 22.1.19

<http://stopspildafmad.org/om-madspild/hvad-kan-du-goere/> 22.1.19

<https://www.morethanacub.dk/femte-kamp-uden-sejr/> 22.1.19

<https://www.bold.dk/snak/index.php?action=thread&id=1323862&start=10> 22.1.19

Kristeligt Dagblad, 13. 7. 2004 (<https://www.kristeligt-dagblad.dk/debat/kort-sagt-2116>; 22.1.19)

Referencer

Bech, G. (1951) Grundzüge der semantischen Entwicklungsgeschichte der deutschen Modalverba (= Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk filologiske Meddelelser, Bind 32, Nr. 6.), København.

- Diderichsen, P. (1957) Elementær dansk grammatik 2. udg., delvis omarbejdet., København: Gyldendal.
- Dik, S., Hengeveld, K., Vester, E., et al. (2005). The hierarchical structure of the clause and the typology of adverbial satellites. I *Crucial Readings in Functional Grammar*. Berlin, Boston: DE GRUYTER, 169-215.
- Durst-Andersen, P. (1995) Imperative frames and modality. I: *Linguistics and Philosophy*, 18(6), 611–653.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Holvoet, A. (2018) Sources for historical imperatives. I: *Acta Linguistica Hafniensia*, 50(1), 36–51.
- Hopper, P. J. & Traugott, E.C., 2003. *Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jakobson, R. (1971) Zur Struktur des russischen Verbums. I: *Selected Writings II*, The Hague: Mouton, 3-15
- Lehmann, Chr. (2015) *Thoughts on grammaticalization*, 3rd ed. Berlin, Tyskland: Language Science Press.
- Mikkelsen, K. (1911) *Dansk Ordføjningslære med sproghistorisk Tillæg*, Håndbog for Viderekomne og Lærere. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Sørensen, M.-L. L. & K. Boye (2017). Lagdelt indholdsstruktur i selvstændige ytringer og direkte og indirekte ytringsgengivelse. *Ny Forskning i Grammatik* 24, 121-140.